

K aktualizaci seznamu zvláště chráněných druhů

Eliška Horodyská, Antonín Krása, Helena Neuwirthová, Lenka Tomášková

Na základě zadání Ministerstva životního prostředí vytvořila Agentura ochrany přírody a krajiny (AOPK) ČR návrh seznamu zvláště chráněných druhů pro potřebu novelizace Vyhlášky č. 395/1992 Sb. (dále jen vyhláška). Status „zvláště chráněný druh“ vyplývá ze zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění (ZOPK). Takto mohou být vymezeny druhy rostlin a živočichů, které jsou ohrožené nebo vzácné, vědecky či kulturně velmi významné. ZOPK pro ně stanovuje stupně ohrožení a definuje základní ochranné podmínky rozdílně pro rostliny a živočichy a rozdílně též pro stupně ohrožení.

Základní ochranné podmínky jsou definovány souborem zakázaných činností, které bez patřičné výjimky není povoleno provádět. ZOPK tedy u vybraných druhů stanovuje především pasivní formu ochrany. Ukládá, co se nesmí, ale nestanovuje povinnost péče a údržby lokalit s výskytem zvláště chráněných druhů. Aktivním zákonným nástrojem jsou záchranné programy, které v případě druhů ohrožených vyhynutím zajišťují komplex činností směřujících ke snížení stupně jejich ohrožení; blíže na www.zachranneprogramy.cz. Pomineme-li ZOPK, je možné aktivní opatření provádět zejména prostřednictvím dotačních nástrojů, které cíleně směřují k podpoře zvláště chráněných druhů. Všechny tyto skutečnosti, tzn. jak přímé ohrožení druhů záměrnou činností člověka, tak i potřeba speciální péče, bylo nutné při aktualizaci seznamu zvláště chráněných druhů brát v potaz. Seznam konkrétních druhů je uveden ve vyhlášce a byl tam již zanesen při jejím vzniku v roce 1992. Od té doby byl aktualizován pouze jednou v souvislosti se zařazením druhů přílohy č. IV Směrnice Rady 92/43/EHS, o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, do kategorií kriticky a silně ohrožené. Aktualizace seznamu byla připravována již v předchozích letech, ucelený návrh s více než 1 500 položkami byl ale vytvořen až v průběhu roku 2010 a následně odeslán na Ministerstvo životního prostředí. Je zřejmé, že návrh bude dále diskutován v širokém spektru zainteresovaných subjektů a jeho konečná podoba bude ještě spojena s velkým objemem práce.



Potápka roháč (*Podiceps cristatus*) je mírně ubývající druh, který zůstává v návrhu seznamu zařazen v kategorii ohrožený. Foto Antonín Krása

Přesto doufáme, že po téměř dvaceti letech se věci dají do pohybu a seznam zvláště chráněných druhů bude aktualizován.

Živočichové

Obratlovci

Novela seznamu zvláště chráněných obratlovců byla připravována již v letech 2005–2007, a to včetně její prezentace odborné veřejnosti a zapracování připomínek. V roce 2010 AOPK ČR provedla revizi seznamu formou menších úprav a doplnění kritérií a novou oponenturou vybranými odborníky na jednotlivé skupiny.

Výchozím kritériem bylo zařazení druhů do červených seznamů ČR (dále též ČS), konkrétně byly bodově hodnoceny pouze druhy zařazené do kategorií zranitelný (VU), ohrožený (EN) a kriticky ohrožený (CR). V odůvodněných případech se však na seznam dostaly i druhy, které nejsou v těchto třech kategoriích či nejsou v ČS zařazeny (v ČS nejsou např. posuzovány nehnízdící migrující druhy ptáků na území ČR). Na seznam proto byli zařazeni například orel skalní (*Aquila chrysaetos*), orlovec říční (*Pandion haliaetus*) či dřemlík tundrový (*Falco columbarius*) a také někteří obojživelníci a plazi, kteří jsou v ČS zařazeni do nižších kategorií. Červený

seznam obojživelníků a plazů z roku 2003 (PLEŠNÍK et al. 2003) již v řadě případů neodráží skutečnou míru ohrožení druhů.

Zohledněna byla i míra ohroženosti biotopu druhů, a také zda jsou druhy přímo fyzicky ohrožovány člověkem a zda jsou předmětem manipulací, např. zda jsou druhy předmětem chovu v zajetí a hrozí jejich odchyt z volné přírody. Doplněno bylo kritérium odrážející vývoj početnosti druhu v ČR.

Na základě výsledného bodového zisku byly druhy rozřazeny do jednotlivých kategorií ohrožený (O), silně ohrožený (SO) a kriticky ohrožený (KO). V případě potřeby došlo na základě expertního posouzení k přesunu druhů mezi kategoriemi.

Na seznamy byly dále automaticky zařazeny druhy z přílohy č. IV Směrnice Rady 92/43/EHS a druhy přílohy č. II Bernské úmluvy. Zařazení některých druhů do těchto příloh nemusí odrážet míru jejich ohrožení na území České republiky, ale vyplývá ze závazku ČR Evropským společenstvím. Na seznam se tak dostaly druhy, které by za normálních okolností nemusely být zvláště chráněné, například křeček polní (*Cricetus cricetus*) nebo investory oblíbená ještěrka obecná (*Lacerta agilis*).

Tabulka 1

OBRATLOVCI	Červený seznam			Vyhláška 395/1992			Návrh vyhlášky 2010		
	VU	EN	CR	O	SO	KO	O	SO	KO
Ryby a kruhoústí	10	6	11	10	4	6	5	10	6
Obojživelníci	3	5	5	1	12	6	1	11	7
Plazi	2	3	3	1	4	6	2	4	5
Ptáci	47	31	32	30	59	35	49	36	43
Savci	6	5	6	3	11	12	0	10	6
Σ	68	50	57	45	90	65	57	71	67
Σ			175			200			195

Pozn.: Ve stávající i navrhované vyhlášce jsou některé druhy sloučeny do vyšších taxonomických skupin (netopýři a vodní skokani)

Zkratky: VU – zranitelný, EN – ohrožený, CR – kriticky ohrožený

O – ohrožený, SO – silně ohrožený, KO – kriticky ohrožený

Z tabulky 1 vyplývá, že ve srovnání s vyhláškou z roku 1992 nedošlo k výrazným změnám v počtu zařazených druhů obratlovců; došlo spíše k dílčím přesunům mezi kategoriemi a bylo vyškrtáno či naopak nově zařazeno několik málo druhů. Na seznam se tak nově dostal například losos obecný (*Salmo salar*), orel královský (*Aquila heliaca*) či čolek dravý (*Triturus carnifex*). Zařazen byl také skokan hnědý (*Rana temporaria*), jediná původně nechráněná žába: v jeho případech ukazují výsledky mapování výrazný pokles početnosti, a je tak v současné době ohroženější než některé jiné druhy již chráněných žab.

Některé druhy ze stávající vyhlášky naopak zařazené do seznamu nebyly, například proto, že došlo ke stabilizaci populace daného druhu na území ČR, nebo se jedná o druhy, které jsou na našem území dlouhodobě vymizelé, či o druhy naprosto závislé na doplňování jedinců člověkem. Z ryb nebyl nově zařazen například mník jednovousý (*Lota lota*), ze savců plch velký (*Glis glis*), veverka obecná (*Sciurus vulgaris*) či rejsek horský (*Sorex alpinus*). Ptáci mají oproti



Užovka hladká (*Coronella austriaca*) obývá teplejší oblasti prakticky po celém území ČR, nikde ale není příliš hojná a ve stávající vyhlášce i v novém návrhu je proto zařazena jako silně ohrožená.

Foto Antonín Krása

Tabulka 2

BEZOBRATLÍ	Červený seznam			Vyhláška 395/1992			Návrh vyhlášky 2010		
	VU	EN	CR	O	SO	KO	O	SO	KO
Brouci	644	673	523	23	14	17	49	70	54
Motýli	114	89	42	8	18	8	24	50	21
Ostatní hmyz	1 000	797	533	4	8	4	46	37	36
Měkkýši	39	25	26	0	2	3	23	23	13
Další bezobratlí	456	122	296	1	0	6	12	10	9
Σ	2 253	1 706	1 420	36	42	38	154	190	133
Σ			5 379			116			477

Pozn.: Ve stávající i navrhované vyhlášce jsou některé druhy sloučeny do vyšších taxonomických skupin

taxonech. Bezobratlých u nás žije cca 40 000 druhů, tedy skoro stokrát více než obratlovců (cca 535 druhů) a téměř desítkrát více než rostlin (cca 5 000 druhů) a hub (cca 4 000 druhů makroskopických hub). Naše poznání však takto velké druhové bohatosti neodpovídá a o mnoha taxonech nevíme prakticky nic, zvláště pak ve srovnání s obratlovci nebo cévnatými rostlinami.

Z těchto důvodů nebylo možné u bezobratlých postupovat obdobně jako u ostatních skupin, protože informace o velikosti populace, trendech a rozšíření nejsou většinou k dispozici. Seznam proto připravovalo širší plénum expertů, které se vyjadřovalo



Silně ohrožený koníklec luční český (*Pulsatilla pratensis* subsp. *bohémica*) zůstává ve stejné kategorii i v nově navrženém seznamu. Foto Lenka Tomášková



Střevíčník pantoflíček (*Cypripedium calceolus*) patří mezi druhy chráněné podle práva ES, v návrhu seznamu zůstává zařazen v kategorii silně ohrožený. Foto Helena Neuwirthová

k jednotlivým druhům. Základem pro jeho vznik byl Červený seznam ohrožených druhů České republiky (FARKAČ et al. 2005), přičemž se pracovalo vesměs s druhy kriticky ohroženými či ohroženými, v menší míře pak i se zranitelnými. Důležitými kritérii pro zařazení do seznamu byla hlavně poznatelnost (odlišení daného taxonu od příbuzných) a výběr tzv. deštníkových druhů (druhy, jejichž ochrana pokryje i další často menší, méně nápadné a známé druhy žijící ve stejném prostředí). Důležité bylo, aby se k determinaci druhu nemusely používat preparační techniky a aby ji zvládl i proškolený pracovník v terénu. Do seznamu byly

automaticky zařazeny druhy z přílohy č. IV Směrnice Rady 92/43/EHS a druhy přílohy č. II Bernské úmluvy.

Prvotní návrh seznamu, který vznikl v letech 2005–2006 a byl oponován širokým plénem odborníků, se stal základem současného seznamu, jenž byl znovu oponován a upraven tak, aby odrážel aktuální znalosti týkající se ohroženosti jednotlivých taxonů. Několik druhů bylo vyřazeno, jiné naopak přibýly. Aktuální návrh novelizovaného seznamu obsahuje 477 taxonů (133 kriticky ohrožených, 190 silně ohrožených a 154 ohrožených) – většinou druhů, ale také několik vyšších taxonomických jednotek.

S ohledem na výše uvedené je ale jasné, že jednotlivé skupiny bezobratlých v něm nejsou zastoupeny rovnoměrně. Nejvíce druhů patří do skupin, kterým se věnuje největší pozornost a které jsou také populární u veřejnosti, jako jsou brouci (173), motýli (95) nebo třeba měkkýši (59). Naopak minimálně jsou zastoupeni např. dvoukřídlí (jedenačtí druhů z 7 200), ploštice a křiši (pět druhů z 1 556) a zcela chybí hlístice, kroužkovci nebo stonožky a mnohonožky. Bližší srovnání je uvedeno v tabulce 2.

Pokud jde o jednotlivé druhy, zvažovali jsme například ponechání nebo vyřazení otakárka fenyklového (*Papilio machaon*), kudlanky nábožné (*Mantis religiosa*), jasoně červenookého (*Parnassius apollo*) a štíra kýlnatého (*Euscorpius tergestinus*). Otakárek byl nakonec vyřazen, protože jeho populace je poměrně stabilní a druh se vyskytuje prakticky na celém území ČR. Také u kudlanky jsou početnost a areál rozšíření stabilní až rostoucí, ale v seznamu jsme ji ponechali (ohrožený druh), protože se jedná o významný deštníkový druh stepních lokalit. Složitější situace byla v případě jasoně červenookého, který se v ČR prokazatelně vyskytuje pouze u Štamberku, kam byl v 80. letech 20. století reintrodukovan ze Slovenska. Nabízelo se tedy jeho vyřazení, ale protože se jedná o druh chráněný evropskou legislativou, podobně jako v případě obratlovců želva bahenní (*Emys orbicularis*), bylo rozhodnuto o jeho ponechání na seznamu. Shoda ohledně vyřazení

Tabulka 3

ROSTLINY	Červený seznam			Vyhláška 395/1992			Návrh vyhlášky 2010		
	C3	C2	C1	O	SO	KO	O	SO	KO
Cévnaté rostliny	325	352	471	92	149	246	179	179	280
Houby (Makromycety)	75	227	229	6	13	27	24	18	40
Mechorosty	76	78	70	0	0	0	12	28	43
Lišejníky	246	184	130	0	0	0	10	27	15
Σ	900	841	900	98	162	273	225	252	378
Σ			2 641			533			855

Pozn.: Ve stávající i navrhované vyhlášce jsou některé druhy sloučeny do vyšších taxonomických skupin (např. skupina bahenních pampelišek, orchideje a hořečky)
Zkratky: C1 – kriticky ohrožený, C2 – silně ohrožený, C3 – ohrožený
O – ohrožený, SO – silně ohrožený, KO – kriticky ohrožený

naopak panovala u štíra, jehož autochtonní výskyt u nás nebyl potvrzen od začátku 90. let 20. století.

Rostliny

Návrh seznamu zvláště chráněných rostlin vznikl na základě kritérií, která zohledňují vzácnost a ohroženost druhů a specifika jednotlivých skupin. Automaticky byly zařazeny druhy z přílohy č. IV Směrnice Rady 92/43/EHS a druhy přílohy č. I Bernské úmluvy.

U cévnatých rostlin byly kromě ohrožení a vzácnosti druhu brány v úvahu také typ a kvalita biotopů, v nichž rostou, či životní strategie. Informace o vazbě jednotlivých druhů na biotopy byla získána z databáze biotopů CzechFlor (SÁDLO et al. 2007). Kategorie ohrožení přirozených a polopřirozených biotopů byly převzaty z Červené knihy biotopů České republiky (KUČERA 2005), biotopy silně ovlivněné a vytvořené člověkem nebyly z hlediska ohrožení hodnoceny.

V červeném seznamu cévnatých rostlin (PROCHÁZKA 2001) je v kategoriích kriticky ohrožený, silně ohrožený a ohrožený druh uvedeno 1 148 taxonů z 2 550 autochtonních druhů a poddruhů na území České republiky, což znamená, že okolo 45 % druhů cévnatých rostlin je u nás ohrožených. Tato skutečnost se odráží i v počtu zvláště chráněných taxonů (viz tab. 3).

Do seznamu byly zařazeny pouze druhy, které jsou dobře poznatelné. Záměrně jsme vynechali druhy, u kterých dochází k častým záměnám a jejichž praktickou ochranu by provázely velké potíže. Proto v seznamu nejsou zařazeny např. vzácné, ale poměrně těžko rozpoznatelné apomiktické ostružiníky. Z jestřábníků byly na základě expertního výběru zařazeny vzácné a ohrožené druhy, které jsou dobře poznatelné nebo rostou na jasně ohraničených lokalitách a jinde se nevyskytují, takže zde není velká pravděpodobnost záměny.

Specifickou skupinou jsou také druhy vázané na člověkem ovlivněná a pozměněná stanoviště, jako jsou např. plevele, které potřebují disturbance, ale nevyhovují jim plochy hnojené a ošetřované pesticidy. Plevely proto byly zařazeny převážně do kategorie ohrožených, neboť se na ni nevztahuje ochranná podmínka ZOPK „zákaz poškozovat, ničit a rušit v souvislosti s běžným obhospodařováním kultur“.

V souladu se současnou právní úpravou jsou mezi rostliny zařazeny i houby, ačkoli by podle současných vědeckých přístupů měly stát samostatně. Seznam hub vychází z návrhu vypracovaného v roce 2005, který byl aktualizován na základě ČS a nových informací o výskytu jednotlivých druhů a počtu jejich lokalit. Pro zařazení do seznamu byly brány v úvahu pouze makromycety, tedy houby tvořící makroskopické, pouhým okem rozeznatelné plodnice. Hodnoceny byly druhy ČS kategorií CR, EN a VU, ve výjimečných případech také druhy jiných kategorií. Proto byly do seznamu zařazeny i lanýž letní (*Tuber aestivum*), který je jako druh velice populární v gastronomii ohrožen sběrem, téměř ohrožený ohnivce ohraničený (*Phellinus nigrolimitatus*), jehož biotop je velice ohrožen, a recentně objevená závojenka Bloxamova (*Entoloma bloxamii*).

Nově jsou k zařazení do seznamu zvláště chráněných rostlin navrhovány také tradičně opomíjené mechorosty a lišejníky, protože se jedná o skupiny, které nejsou běžnou ochrannářskou praxí rozlišovány. Jelikož i tyto druhy z naší přírody mizejí, zasluhují si legislativní ochranu.

Výchozím kritériem pro zařazení druhů mechorostů byl opět ČS. Dále byly brány v úvahu ohrožení biotopu jednotlivých druhů a výskyt na okraji areálu či reliktnost. Na seznamu je proto řada druhů vázaných na rašeliniště a rašelinné louky, jako jsou např. poparka třířadá (*Meesia triquetra*), ba-

žinník kostrbatý (*Paludella squarrosa*) nebo plstnatec rašelinný (*Helodium blandowii*), či druhů vázaných na skály, holou zem nebo borku stromů.

Lišejníky jsou velice citlivé organizmy a ohrožena je zhruba polovina všech druhů vyskytujících se na území ČR (cca 1 550 druhů). V seznamu jsou zařazeny pouze lišejníky ze skupiny tzv. makrolišejníků. Při zařazování byly zohledněny zejména ohrožení a vzácnost jednotlivých druhů a biotopů, ve kterých se vyskytují. Ze známějších lišejníků je na seznamu řada druhů rodu dutohlávka, terčovka, vousatec či puklérka.

Autoři pracují v oddělení druhové ochrany na ředitelství AOPK ČR

LITERATURA

HOLEC J. & BERAN M. (2006): Červený seznam hub (makromycetů) České republiky. Příroda 24: 1-280. – KUČERA J. & VÁŇA J. (2005): Seznam a červený seznam mechorostů České republiky. Příroda 23: 1-102. – KUČERA T., ed. (2005): Červená kniha biotopů České republiky. URL: <http://www.usbe.cas.cz/cervenakniha>. – LIŠKA J. & PALICE Z. (2010): Seznam a červený seznam lišejníků České republiky. Příroda 29: 1-135. – PLESNÍK J., HANZAL V. & BREJŠKOVÁ L. (2003): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Obratlovci. Příroda 22: 1-184. – PROCHÁZKA F., ed. (2001): Černý a červený seznam cévnatých rostlin České republiky (stav v roce 2000). Příroda 18:1-166. – SÁDLO J., CHYTRÝ M. & PYŠEK P. (2007): Regional species pools of vascular plants in habitats of the Czech Republic. Preslia 79: 303-321. – FARKAČ J., KRÁL D. a ŠKORPÍK M., eds. (2005): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. Red list of threatened species in the Czech Republic. Invertebrates. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 760 pp.

SUMMARY

Horodyská E., Krása A., Neuwirthová H. & Tomášková L.: On Updating the Specially Protected Species List

Commissioned by the Ministry of the Environment of the Czech Republic, the Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic has proposed a new Specially Protected Species list for amending the Ministry of the Environment of the Czech Republic Decree No. 395/1992 Gazette which listed species, in the Czech Republic specially protected pursuant to Act No. 114/1992 Gazette on the Protection of Nature and the Landscape, as amended later. The original list had been developed in 1992 and consequently it was amended only once, namely because of the transposition of the species listed in Annex IV to Directive No. 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, commonly known as the Habitats Directive, to the national legislation. When developing the new list, it was necessary to take into account risk of extinction and rarity of the individual species and habitats to which

they are related, direct threats possessed by human activities as well as the need for special conservation management. Including into the Czech Republic's Red Lists of threatened species was a basic criterion. For vertebrates, trends in their numbers in the Czech Republic was also taken into account. When drafting a list of specially protected invertebrates, due to high species richness within the group, other criterion was their determinability. At the same time, umbrella species (species with large area requirements for which protection of the species offers protection to other species including less known and less conspicuous that share the same habitat) were also preferred among them. In vascular plants, habitats where they occur were to a greater extent considered. Among fungi, only macromycetes (larger fungi, macrofungi) were included into the proposed Specially Protected Species list as well as macrolichens. As a rule, all the species listed in Annex IV to the Habitats Directive and in Annexes I and II to the Bern Convention were included among the Specially Protected Species in the Czech Republic. The current decree includes 849 taxa, while the proposed one more than 1,500 items. A rapid increase in the listed species occurred in all the groups except vertebrates, while lichens and mosses are newly listed there.